

24. Питання річних загальних зборів акціонерного товариства “Українська залізниця”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 року № 349-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2021-p#Text>

25. Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки: Закон України 24 червня 2004 року № 1868-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1868-15#Text>

26. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 3 березня 2022 року № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#n36>

27. Про банки і банківську діяльність: Закону України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

28. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

29. Податковий кодекс України 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

УДК 347.91/95

DOI: 10.32751/2617-5967-2022-04-15

Терех О.А.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРИНЦИП ВРЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ (SETTLEMENT OF CONFLICTS) ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Міжнародні зобов'язання, які у рамках євроінтеграційної політики були взяті Україною обумовлюють собою необхідність дослідження європейських інститутів, у тому числі й інститутів врегулювання цивільно-правових спорів. Одним із них є інститут принципів (засад) цивільного процесу. Вказане дослідження присвячене принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) як одному із основоположних принципів європейського цивільного процесу.

Ключові слова: *принцип, засада, цивільне судочинство, європейський цивільний процес, врегулювання цивільно-правових спорів.*

The international obligations, which were taken by Ukraine as part of the European integration policy, necessitate the study of European institutions, including institutions for the settlement of civil legal disputes. One of them is the institute of principles (fundamentals) of civil procedure. This study is devoted to the principle of settlement of civil disputes (settlement of conflicts) as one of the fundamental principles of the European civil process.

Key words: *principle, basis, civil justice, European civil process, settlement of civil legal disputes.*

Вступ. На європейському континенті протягом тривалого часу велися роботи із уніфікації та гармонізації національних законодавств, зокрема й у контексті формування спільних принципів цивільного судочинства. До прикладу, у 2003 році було сформовано систему принципів ALI-UNIDROIT, що мала на меті об'єднати різні юрисдикції в одній

системі процесуальних норм. Принципи сформовані у системі ALI–UNIDROIT тією чи іншою мірою (у поіменованій чи непоіменованій формі) відомі всім, зокрема європейським правопорядкам, відтак, можуть безперешкодно реалізуватися незалежно від правової системи, у рамках якої буде відбуватися розгляд цивільно-правового спору.

Разом із тим, у межах принципів ALI–UNIDROIT розробниками не був виокремлений принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts), однак вочевидь всі правові принципи тією чи іншою мірою спрямовані на забезпечення розв'язання правового конфлікту, що має місце між сторонами та відновлення нормальних правовідносин, які мали місце до виникнення юридичного спору. Окрім того, у липні 2017 року було ухвалено Резолюцію Європейського Парламенту, що включає рекомендації Комісії щодо спільних мінімальних стандартів цивільного процесу в Європейському Союзі (2015/2084(INL)) [1]. У цій Резолюції зазначено, що основним завданням закріплення єдиних спільних мінімальних стандартів цивільного процесу є забезпечення прав особи шляхом встановлення мінімальних стандартів щодо початку, проведення і завершення провадження з розгляду цивільних справ у судах держав-членів (п. 3), що забезпечить якісно новий етап гармонізації цієї галузі права, що відображає загальне прагнення спільноти до визначення єдиних підходів до основних положень цивільного процесу, які, за задумом авторів цих реформ, мають застосовуватися як до транскордонних, так і до внутрішніх спорів [2, с. 9–92]. При цьому, стандарти цивільного судочинства видаються нам якісно вищими правовими орієнтирами відправлення правосуддя, що включають у себе правові принципи, однак ними не обмежуються. Таким чином, стандарти цивільного процесу охоплюють собою принципи відправлення правосуддя по цивільним справам, а також загальні правила здійснення правосуддя, що надають можливість застосовувати єдині підходи при вирішенні всіх категорій цивільних справ.

Відзначимо, що серед принципів цивільного судочинства, що були передбачені Резолюцією Європейського парламенту, принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) не знайшов свого прямого текстуального закріплення. Разом із тим, стверджувати про те, що останній не передбачений європейським законодавством ми не можемо, з огляду на те, що всі принципи цивільно процесуального права як окремо, так і у своїй сукупності направлені на вирішення правового конфлікту, що має місце між сторонами та врегулювання правових відносин.

Зазначимо, що першим документом, який передбачає даний принцип є Модельні правила цивільного судочинства, розроблені Європейським юридичним інститутом. Однак дані правила не мають нормативної сили і поки більше представляють собою доктринальне напрацювання. Водночас, зазначені Модельні правила підтверджують вагоме значення даного принципу і необхідність його імплементації у національне законодавство.

Основна частина. На наше переконання принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) має багаторівневу природу, що опосередкована його комплексністю та багатоаспектністю. Таким чином, вважаємо за доцільне принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) досліджувати в аспекті складової судового врегулювання, досудового врегулювання та врегулювання спору за участю судді, адже кожна із даних складових характеризується окремими орієнтирами вирішення правових конфліктів, а також відновлення порушених, невизнаних та оспорюваних прав учасників цивільно-процесуальних відносин.

Тож, щодо принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті судового врегулювання, то останній доцільно визначати крізь призму правових засад, що направлені на вирішення цивільно-правового спору судом у межах юрисдикційної процедури. У даному контексті принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) варто тлумачити як систему основоположних ідей та керівних положень, що застосовуються судом у рамках змагальної процедури з метою вирішення правового спору та відновлення невизнаних, порушених та оспорюваних прав та свобод

учасників правового конфлікту. Очевидним видається те, що суд, вирішуючи цивільно-правовий спір та здійснюючи судочинство по цивільних справах зобов'язаний враховувати та керуватися принципами цивільного судочинства, що відображені у ч. 3 ст. 2 ЦПК України. Безумовно визнаючи важливість доктринального дослідження та практичного застосування кожного із вказаних принципів, що самостійно та у своїй сукупності можуть бути предметом окремого дослідження у рамках вивчення саме принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) пропонуємо акцентувати увагу на непойменованих, або частково поійменованих у національному законодавстві аспектах останнього, з урахуванням євроінтеграційних орієнтирів та європейської практики реалізації даної засади.

Відтак, вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на засаді судового керівництва, яка хоч прямо не передбачена ст. 2 ЦПК України, однак фактично реалізовується у рамках судової процедури врегулювання цивільно-правових спорів. Правий орієнтир судового керівництва не лише законодавчо декларується, але й практично реалізовується у рамках європейського цивільного судочинства. Разом із тим, у національному правопорядку останній є лише доктринально досліджений у поодиноких працях вітчизняних науковців, що видається нам не виправданим з урахуванням наявної моделі цивільного судочинства, а також європейських орієнтирів.

Відзначимо, що відповідно до Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи суд, зокрема, повинен забезпечити оперативність судового розгляду з одночасним дотриманням прав сторін і принципу їхньої рівності. Активна роль суду полягає у можливості вимагати від сторін пояснення, які суд визнає необхідними, та особистої явки; викликати свідків, особливо, коли йдеться про інтереси інших осіб, окрім тих, які беруть участь у справі; контролювати допит свідків; виключати з участі у розгляді справи осіб, чиї можливі свідчення не стосуються цієї справи, обмежувати кількість свідків у справі тощо [3]. Таким чином, засада судового керівництва обумовлюється активністю суду у контексті з'ясування всіх обставин справи, дослідження та витребування доказів з метою ухвалення судового рішення, яке б відповідало б вимогам законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості та якості.

Вчена А.О. Завгородня при визначенні місця процесуальної активності суду в системі процесуальних засобів установлення істини розглядає її як процесуальну функцію, обумовлену виконанням завдань цивільного судочинства, яка включає судове керівництво як один з його елементів. Тому, на думку авторки, групу даних повноважень, як і саму процесуальну активність, не можна визначати як принцип цивільного судочинства [4, с. 6]. Окрім того, вчений О.С. Ткачук зазначає, що процесуальна активність суду є явищем полісистемним та має розглядатися у взаємозв'язку з такими принципами цивільного судочинства як змагальність, диспозитивність, процесуальна рівноправність сторін та публічність, а, по-друге, таке різноаспектне розуміння процесуальної активності суду має об'єднуватися та виявлятися у конкретній формі, якою є судове керівництво як окремий самостійний інститут цивільного процесуального права, який у сучасних умовах має інституалізуватися у національному порядку нашої держави, як це має місце у правопорядках зарубіжних держав [5, с. 335–336]. Однак, ми не можемо підтримати підхід вчених відповідно до якого процесуальна активність суду включає у себе судове керівництво, адже на наше переконання окреслені категорії співвідносяться між собою як частина та ціле, при цьому саме процесуальне керівництво є цілим, а процесуальна активність його частиною. У свою чергу очевидним видається те, що судове керівництво може бути реалізоване виключно у випадку реалізації інших принципів цивільного судочинства, що прямо встановлені ЦПК України та актами європейського законодавства.

Таким чином, можемо встановити, що елемент судового керівництва у контексті принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts): 1) по-перше, перебуває у нерозривному взаємозв'язку із іншими принципами цивільного судочинства,

що виступають загальними орієнтирами здійснення правосуддя та відновлення прав та свобод учасників цивільного провадження; 2) по-друге, спрямований на втілення судом своїх дискреційних повноважень з метою ухвалення законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого рішення; 3) по-третє, надає можливість суду здійснити повне дослідження доказових матеріалів наданих сторонами, витребувати необхідні докази та застосовувати інші заходи процесуального впливу на учасників цивільного провадження, що передбачені національним законодавством.

Вважаємо, що елемент судового керівництва у контексті реалізації принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) надає можливість суду, будучи процесуальним керівником, забезпечити не лише відправлення правосуддя, але й здійснити захист та відновлення невизнаних, оспорюваних та порушених права та свобод.

Щодо принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) в аспекті вирішення спору за участю судді, а також досудового врегулювання, то відзначимо, що вказані процедури вирішення конфліктних ситуацій у рамках цивільного судочинства опосередковуються рядом профільних (спеціальних) засад, що виступаючи складовою частиною загального принципу врегулювання цивільно-правового спору (settlement of conflicts), опосередковують собою його зміст. Незважаючи на те, що процедури досудового врегулювання цивільно-правових спорів та врегулювання спору за участю судді є самостійними та відокремленими одна від одної, однак останні характеризуються певною мірою спільною правовою природою, а відтак й єдиними засадами. Відтак, задля комплексного вивчення принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті застосування досудової процедури врегулювання правового конфлікту та процедури вирішення спору за участю судді вважаємо за доцільне сконцентрувати увагу на вивченні складових аспектів досліджуваного принципу.

Одним із них є аспект добровільності, сутність якого у найбільш загальному розумінні зводиться до того, що як досудове врегулювання спору, так і врегулювання спору за участі судді може бути проведене виключно у тому випадку, якщо учасники правового конфлікту самостійно та без будь-якого примусу вирішують застосувати дані процедури задля вирішення наявного між ними спору. Вчена О.М. Спектор, характеризуючи добровільність у контексті застосування медіаційної процедури, встановлює, що остання полягає в тому, що ніхто не може змусити сторони врегулювати свій конфлікт медіацією, якщо вони цього не бажають. Єдиним винятком з цього правила є ситуація, коли сторони прямо передбачили обов'язкове проведення медіації відповідною угодою. Медіація є добровільною процедурою на кожному етапі: від згоди сторін взяти участь у цьому процесі та вибору медіатора до укладання угоди. Кожна із сторін у будь-який момент може відмовитися від проведення процедури медіації [6, с. 153].

Відтак, досліджуючи добровільність як складову частину загального принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) відзначимо, що остання опосередковується можливістю вільного волевиявлення учасників провадження до застосування альтернативних процедур.

Наступним елементом принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті застосування досудових процедур та процедур вирішення спорів за участю судді є конфіденційність. Відзначимо, що особливістю конфіденційності у контексті принципу врегулювання цивільно-правових спорів є те, що він прямо вступає у суперечність із іншою складовою цього принципу, а саме публічністю, що опосередковується гласністю та відкритістю. Дійсно, обидві складові – публічність та конфіденційність, будучи складовою принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts), входять між собою у суперечність, яка опосередкована кардинально протилежною їх суттю та нормативним змістом. Разом із тим різними нам видаються й вектори реалізації окреслених нами складових аналізованого принципу. Вочевидь складова

публічності реалізовується на практиці, коли відбувається процедура класичного судового врегулювання цивільно-правового спору, у свою чергу конфіденційність застосовується у разі застосування альтернативних процедур, як от досудове врегулювання чи врегулювання спору за участю судді.

Відзначимо, що у Директиві No 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних і комерційних справах, ст. 7 передбачає, що, беручи до уваги, що посередництво має здійснюватися таким чином, щоб зберегти конфіденційність, держави-члени повинні гарантувати, що, якщо сторони не прийдуть до іншої угоди, то ні посередники, ні особи, котрі беруть участь в управлінні процесом посередництва, не будуть зобов'язані давати показання щодо інформації, яка впливає з посередницького процесу або в зв'язку з ним, за винятком випадків: а) коли це необхідно для громадського порядку в зацікавленій державі-члені, особливо для забезпечення захисту першочергових інтересів дітей або для запобігання будь-якого посягання на фізичну або психологічну безпеку людини; або б) коли оприлюднення змісту угоди, досягнутої за допомогою посередництва, необхідне, щоб здійснити або виконати цю угоду [7].

Таким чином, дотримується баланс між інтересами приватних осіб та громадськості загалом, а також збереження конфіденційності інформації, яка отримується у процесі позасудової процедури врегулювання цивільно-правового спору за винятком об'єктивно необхідних випадків, що зачіпають інтереси всього суспільства. Тож, конфіденційність – це невід'ємна складова принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts), що незважаючи на її суперечність засаді публічності має кардинально інший вектор реалізації, що обумовлюється її самостійною правовою природою та особливою правовою суттю.

Одним із важливих елементів принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) в аспекті застосування досудових процедур та процедур вирішення спорів за участю судді є нейтральність особи, що забезпечує примирення сторін та вирішення наявного правового конфлікту (професійного судді та медіатора). Зарубіжний вчений Г. Астор проводячи дослідження вимог щодо нейтральності, у порівняльному аспекті незалежності медіатора та професійного судді, встановлює, що поняття нейтральності медіатора має свої витoki щодо розуміння нейтральності й неупередженості судді як запоруки справедливості та об'єктивності судового рішення. В англomовних нормативно-правових актах і публікаціях терміни «медіатор» (mediator) і нейтральний посередник (neutral) здебільшого вживаються як синоніми, що опосередковано свідчить про те, що формування альтернативних методів вирішення спорів відбувалося з наголошенням на нейтральності особи, яка допомагає дійти сторонам спору його мирного розв'язання. Автор також підкреслює, що нейтральність медіатора та дотримання порядку консенсуального прийняття рішення у спорі визначають законність такого рішення, адже законність змісту медіаційної угоди не завжди визначається чинними правовими нормами [8, с. 225].

Вчений Е. Рок виділяє внутрішню (власні переконання та сприйняття) і зовнішню нейтральність медіатора (дії чи бездіяльність у процесі медіації) [9, с.350]. Загалом підтримуючи позицію вченого щодо виокремлення внутрішнього та зовнішнього аспекту нейтральності медіатора та професійного судді, вважаємо за необхідне змістовно доповнити зовнішній аспект нейтральності, не лише оцінкою фактичного способу реалізації даними суб'єктами своїх повноважень, але й відсутності впливу на них з боку самих учасників спору та третіх осіб. Відтак, нейтральність буде реалізованою виключно у тому випадку, якщо посередник, не маючи власного матеріального чи процесуального інтересу, реалізуючи свої повноваження у спосіб встановлений законом та релевантний у відповідності до конкретного правового спору, уникатиме виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів та буде мати здатність протидіяти будь-якому несанкціонованому та незаконному впливу на нього.

Важливим елементом при реалізації принципу врегулювання спору є складова співробітництва, що опосередкована необхідністю співпраці як самих конфліктуючих суб'єктів задля врегулювання наявного правового конфлікту, так і необхідністю взаємодії сторін правового спору з незалежним та неупередженим посередником задля швидкого вирішення правового спору та розроблення взаємовигідного рішення. У національній правовій доктрині встановлюють, що принцип співробітництва, визначаючи мотивацію поведінки сторін, посідає важливе місце у процедурі врегулювання спору за участю судді, полягає у певному процесі, що передбачає організовані та структуровані процедури переговорів, в основі яких лежить взаємоповага, щирість намірів, правова консенсуальність, толерантність, врахування інтересів сторін спору, пошук найкращого для обох сторін рішення для повного розв'язання непорозумінь за участю нейтрального судді-посередника [10, с. 126]. Фактично співробітництво опосередковане спільною діяльністю сторін правового конфлікту та посередника задля досягнення спільного та прийняттого для всіх результату, - розроблення моделі вирішення спору, що буде відповідати вимогам національного законодавства, а також тією чи іншою мірою інтересам кожної із сторін конфлікту. Безсумнівно, недоліком вітчизняного законодавства є те, що принцип співробітництва не знайшов свого текстуального закріплення, ані в ЦПК України, ані в Законі України «Про медіацію», що вочевидь суперечить його практичній реалізації та обумовлює собою формування так званого правового вакууму за якого фактично співробітництво є основою врегулювання цивільно-правових спорів шляхом застосування процедур примирення, однак юридично останнє не встановлене у вітчизняних нормативно-правових актах.

Відтак, вважаємо, що у короткостроковій перспективі положення ЦПК України та Закону України «Про медіацію» мають бути доповнені новою засадою врегулювання цивільно-правових спорів, а саме засадою співробітництва під якою доцільно розуміти найвищий ступінь взаємодії сторін цивільно-правового спору шляхом, зокрема проте не виключно проведення комунікації з метою швидкого та ефективного розв'язання правового конфлікту.

Висновки: Отже, провівши дослідження принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) як одного із основоположних принципів європейського цивільного процесу можемо зробити наступні висновки: 1) Принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts), як окремий та самостійний принцип цивільного судочинства не закріплюється ані положеннями національного, ані положеннями зарубіжного законодавства. Відтак, системою принципів ALI-UNIDROIT, а також численними резолюціями Європейського парламенту, зокрема і рекомендаціями Комісії щодо спільних мінімальних стандартів цивільного процесу в Європейському Союзі у поіменованому вигляді досліджуваній нами принцип не встановлювався. Однак, очевидним видається те, що система принципів цивільного судочинства спрямована на реалізацію загальної засади врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts). 2) Вважаємо, що принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) має багаторівневу природу, що опосередкована його комплексністю та багатоаспектністю. Відтак, останній досліджувався нами в аспекті складової судового врегулювання, досудового врегулювання та врегулювання спору за участю судді. 3) Принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті судового врегулювання варто визначати крізь призму правових засад, що направлені на вирішення цивільно-правового спору судом у межах юрисдикційної процедури. У даному аспекті останній варто тлумачити як систему основоположних ідей та керівних положень, що застосовуються судом у рамках змагальної процедури з метою вирішення правового спору та відновлення невизнаних, порушених та оспорюваних прав та свобод учасників правового конфлікту. 4) У найбільш загальному розумінні принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті судового врегулювання опосередкований всіма

засадами цивільного судочинства, що на сьогодні визначаються у ЦПК України. Разом із тим, окрема увага у даному дослідженні була приділена елементу судового керівництва як складової досліджуваного принципу. Таким чином на наше переконання засада судового керівництва обумовлюється активністю суду у контексті з'ясування всіх обставин справи, дослідження та витребування доказів з метою ухвалення судового рішення, яке б відповідало б вимогам законності, обґрунтованості, вмотивованості, справедливості та якості. 5) Принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) у контексті досудового врегулювання спору та врегулювання спору за участю суддів з огляду на суміжність правової природи окреслених юридичних процедур вивчався крізь призму таких складових елементів, як: а) добровільність, що полягає у можливості проведення як досудового врегулювання спору, так і врегулювання спору за участі судді виключно у тому випадку, якщо учасники правового конфлікту самостійно та без будь-якого принципу вирішують застосувати дані процедури задля вирішення наявного між ними спору; б) конфіденційність, яка полягає у нерозголошенні сторонами та попередником інформації, яка була отримана у процесі врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts); в) нейтральність особи посередника, суть полягає у відсутності в останнього власного матеріального чи процесуального інтересу, реалізацією посередником повноважень у спосіб, встановлений законом, та релевантним у відповідності до конкретного правового спору, уникненням виникнення реального чи потенційного конфлікту інтересів; г) співробітництво, що опосередковане спільною діяльністю сторін правового конфлікту та посередника задля досягнення спільного та прийнятного для всіх результату, - розроблення моделі вирішення спору, що буде відповідати вимогам національного законодавства, а також тією чи іншою мірою інтересам кожної із сторін конфлікту.

Таким чином, принцип врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts) є один із основоположних принципів європейського цивільного процесу, характеризується багатоаспектністю та багатовекторністю змісту й відповідною широтою реалізації, що вочевидь обумовлює необхідність подальшого дослідження та вивчення як самого принципу врегулювання цивільно-правових спорів (settlement of conflicts), так і окремих його складових.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. European Parliament resolution of 4 July 2017 with recommendations to the Commission on common minimum standards of civil procedure in the European Union. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0282+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>
2. Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу : Частина 2. За заг. ред. І.О. Ізарової ; кол. авт.: І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак, Н.Ю. Панич, В.В. Терехов, А.С. Ковтун. Київ: Дакор, 2018. 568 с.
3. Щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 28 лютого 1984 р. № R(84)5: URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_126.
4. Завгородня А. О. Встановлення істини у цивільному судочинстві: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 20 с.
5. Ткачук О. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 600 с.
6. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2012. 244 с.
7. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text.

8. Astor H. Mediator neutrality: Making sense of theory and practice. *Social & Legal Studies*. 2007. № 16 (2). P. 221–239.
9. Rock E. Mindfulness meditation: the cultivation of awareness, mediator neutrality, and the possibility of justic. *Cardozo Journal of Conflict Resolution (CJCR)*. 2006. Vol. 6. № 2. P. 347–365.
10. Махова Л.О. Переваги впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 124-128.